

ALENA VALIŠOVÁ
ORCID: 0000-0002-0147-7770
Wyższa Szkoła
Chemiczno-Technologiczna w Pradze

(DOI: 10.17460/PHO_2025.3_4.09)

KLUCZOWE PROBLEMY WYCHOWANIA I KSZTAŁCENIA W REPUBLICE CZESKIEJ

WSTĘP

Zmiany społeczne mają zasadniczo charakter dwoisty. Z jednej strony obejmują one procesy o wymiarze globalnym, odzwierciedlające się – w mniejszym lub większym stopniu – również w życiu społeczeństwa czeskiego. Z drugiej strony występują czynniki swoiste, wynikające ze specyficznych uwarunkowań państwa, które od dłuższego czasu zmagają się z problemami towarzyszącymi przejściu do społeczeństwa demokratycznego, i to w warunkach charakterystycznych dla czeskiego kontekstu historyczno-społecznego.

Celem przedstawienia kluczowych problemów współczesnego czeskiego szkolnictwa jest zainspirowanie środowisk naukowych, ekspertów oświaty oraz opinii publicznej do pogłębionej refleksji, stawiania własnych pytań badawczych oraz analizy wzajemnych powiązań pomiędzy wskazanymi obszarami w ich pełnej złożoności.

Zasadnicze pytanie brzmi: jakie kwestie powinna rozwiązać czeska reforma szkolnictwa i w jaki sposób nowa transformacja systemu edukacji uwzględni perspektywy społeczne, potrzeby obywateli oraz wymagania rynku pracy w ich najszerszym znaczeniu?

EDUKACJA JAKO WARTOŚĆ I JEJ ZNACZENIE DLA ROZWOJU SPOŁECZEŃSTWA

Edukacja jako wartość obejmuje zarówno treści, jak i proces kształcenia dzieci, młodzieży oraz dorosłych, które powinny stanowić priorytet społeczeństwa czeskiego. Edukacja nie ogranicza się wyłącznie do przekazywania wiedzy;

obejmuje również system wartości, odpowiedzialność obywatelską i świadomość kulturową. Kluczowe znaczenie ma zatem społeczny stosunek do edukacji, przejawiający się m.in. w niedocenianiu osiągniętego wykształcenia, niewłaściwej ocenie pracy specjalistów oraz w poziomie inwestycji w szkolnictwo i sposobach ich zwrotu.

Jak wiadomo, wielkość inwestycji w oświatę jest uzależniona od sytuacji gospodarczej państwa. Nakłady finansowe przeznaczane na edukację przynoszą realne efekty dopiero w dłuższej perspektywie czasowej i nie prowadzą do natychmiastowych rezultatów. Rozwój edukacji stanowi zatem proces długofalowy – swoisty „bieg na długim dystansie”.

Ważnym czynnikiem jest także jakość kształcenia i jej wpływ na przygotowanie absolwentów. Ocena efektywności edukacji powinna być oparta nie tylko na wynikach egzaminów pisemnych czy uzyskanych świadectwach (maturalnych, zawodowych, certyfikatach po kursach), lecz przede wszystkim na rzeczywistym przygotowaniu absolwentów do wykonywania określonych zawodów i ról społecznych.

Dynamiczne zmiany na rynku pracy prowadzą do modyfikacji wymagań dotyczących poszczególnych profesji. Część zawodów zanika, inne natomiast powstają. Z tego względu szczególnego znaczenia nabiera badanie potrzeb społecznych oraz diagnoza wymagań rynku pracy, co powinno stać się jednym z kluczowych zadań współczesnej polityki edukacyjnej.

OKREŚLENIE NOWYCH WALORÓW EDUKACJI

Gwałtowny rozwój nauki, techniki oraz technologii informacyjnych wywiera istotną presję na system oświaty, wymuszając konieczność dostosowania procesu kształcenia do realiów tzw. eksplozji informacyjnej. W tym kontekście istotne staje się prognozowanie kierunków transformacji gospodarczej, co wiąże się z potrzebą kształtowania nowych umiejętności w zakresie technologii cyfrowych i kompetencji przyszłości.

Treść współczesnego kształcenia, funkcjonująca w warunkach dynamicznego przyrostu informacji, powinna opierać się na jasno określonych teoretycznych podstawach pedagogiki, z możliwością ich skutecznego wdrażania w praktyce szkolnej. Obejmuje to również przygotowanie i opracowanie materiałów dydaktycznych, w tym podręczników, oraz świadome wykorzystanie tzw. transformacji dydaktycznej – rozumianej jako proces przekształcania wiedzy naukowej w treść edukacyjną, dostosowaną do wieku, możliwości poznawczych i rozwojowych uczniów.

W konsekwencji konieczne jest opracowanie nowych koncepcji dydaktycznych, które będą uwzględniały zarówno specyfikę ontogenetycznego rozwoju uczniów, jak i rosnącą rolę kompetencji cyfrowych, krytycznego myślenia oraz umiejętności selekcji informacji w środowisku przesyconym bodźcami.

DEMOKRATYCZNOŚĆ W EDUKACJI

Jednym z zasadniczych zadań współczesnego kształcenia jest ukazanie uczniom zasad demokratyzacji i uspołecznienia edukacji. Fundamentem tego procesu powinna być rzeczywista dostępność edukacji dla wszystkich dzieci i młodzieży – niezależnie od ich pochodzenia społecznego, etnicznego, kulturowego, wyznaniowego czy orientacji.

Demokratyczność w edukacji zakłada tworzenie równych szans rozwoju, a tym samym zapewnienie odpowiednich warunków dla uczniów o zróżnicowanych potrzebach edukacyjnych. Z jednej strony istnieje konieczność wspierania uczniów zdolnych i utalentowanych poprzez rozwijanie ich kompetencji i zainteresowań, z drugiej – konieczne jest przeciwdziałanie zjawisku elitaryzmu wśród dzieci i młodzieży.

Równość szans wymaga więc systemowych rozwiązań umożliwiających uczenie się również uczniom o szczególnych potrzebach edukacyjnych. Niezbędne jest w tym zakresie zapewnienie odpowiednich warunków materialnych oraz zatrudnienie profesjonalnie przygotowanej kadry pedagogicznej – nauczycieli, pedagogów specjalnych i psychologów szkolnych. Wdrażanie zasad demokratyczności w edukacji wymaga spójnej polityki oświatowej, opartej na równości, otwartości i podmiotowym traktowaniu każdego uczestnika procesu edukacyjnego.

PROBLEM ZRÓŻNICOWANIA TREŚCI EDUKACJI I PROCESU EDUKACYJNEGO

Zróżnicowanie procesu kształcenia stanowi jeden z podstawowych warunków dostosowania systemu oświaty do potrzeb współczesnego społeczeństwa. Wymaga ono zmian strukturalnych w organizacji szkolnictwa, obejmujących zarówno reformę ustroju szkolnego, jak i wspieranie alternatywnych form edukacji.

Szkoły alternatywne – publiczne i niepubliczne – są bezpośrednim efektem polityki oświatowej państwa i zróżnicowanych modeli zarządzania oraz finansowania placówek edukacyjnych. Różnicowanie treści i metod kształcenia obejmuje m.in. opracowanie alternatywnych podręczników i środków dydaktycznych, wdrażanie innowacyjnych metod nauczania o charakterze aktywizującym, a także zmianę sposobu organizacji pracy szkoły.

Nowoczesna dydaktyka zakłada zwiększenie poziomu odpowiedzialności uczniów i młodzieży za własny proces uczenia się, poszanowanie praw i wolności dziecka oraz wzmocnienie roli nauczyciela jako przewodnika i partnera edukacyjnego. Równie ważne jest rozwijanie oferty zajęć pozalekcyjnych, w tym kół zainteresowań, które wspierają rozwój indywidualnych pasji uczniów.

Proces kształcenia powinien ponadto uwzględniać zróżnicowanie inteligencji i potencjału poznawczego uczniów. W tym kontekście istotne znaczenie mają koncepcje Howarda Gardnera (1999) dotyczące teorii wielorakich inteligencji oraz klasyczna teoria Václava Příhody (1967), odnosząca się do jednolitej szkoły

wewnętrznie zróżnicowanej. Obie teorie wskazują na potrzebę tworzenia klas sprofilowanych zgodnie z indywidualnymi predyspozycjami uczniów.

Zróżnicowana dydaktyka wymaga ponadto nowej jakości doradztwa pedagogicznego i psychologicznego. Każda szkoła powinna dysponować wykwalifikowanym doradcą wychowawczym, psychologiem szkolnym, pedagogiem specjalnym, pedagogiem społecznym oraz specjalistą ds. profilaktyki. Konieczna jest również ścisła współpraca szkół z rodzicami oraz z poradniami psychologiczno-pedagogicznymi, a także szybki dostęp do profesjonalnej pomocy specjalistycznej.

Rosnące zróżnicowanie typów szkół średnich i wyższych generuje potrzebę opracowania drożnego systemu przechodzenia między poziomami edukacji, zarówno w wymiarze pionowym (między etapami kształcenia), jak i poziomym (między szkołami różnych typów). Świadectwa ukończenia poszczególnych typów szkół powinny być powiązane ze zdefiniowanymi standardami wymagań oraz obiektywnymi kryteriami oceny jakości.

Obecne problemy dotyczą także niejednoznaczności w zakresie kompetencji absolwentów studiów licencjackich i magisterskich, jak również rozróżnienia między uczelniami akademickimi a wyższymi szkołami zawodowymi. W tym kontekście kluczową rolę w Republice Czeskiej odgrywają komisje akredytacyjne oraz Ministerstwo Edukacji, Młodzieży i Wychowania Fizycznego, które powinny dysponować pełnymi kompetencjami w zakresie ustalania i oceny kryteriów drożności systemu – zarówno pionowej, jak i poziomej.

Szczególnej uwagi wymaga również problem przenoszenia uczniów między szkołami publicznymi i niepublicznymi oraz ustalanie jednolitych kryteriów i standardów oceny jakości kształcenia w obu sektorach.

PROBLEM STATUSU NASTOLATKÓW I NAUCZYCIELI W SZKOLE

Uczeń stanowi podmiot procesu edukacyjnego i kształcenia ogólnego. Minęły czasy, w których postrzegano go wyłącznie jako przedmiot nauczania. Współczesne podejście wymaga gruntownej zmiany koncepcji procesu pedagogicznego, opartej na aktywności ucznia oraz na motywowaniu go do samodzielnego działania i rozwoju. W tym kontekście szkoła powinna przekształcać się z instytucji przymusowej w przestrzeń wspólnego uczenia się, swoiste „laboratorium człowieczeństwa i rozwoju duchowego”. Realizacja tej idei wymaga jednak redukcji liczebności klas oraz indywidualizacji pracy dydaktycznej.

Rola społeczna ucznia i rola osoby dorosłej powinny być ze sobą powiązane, choć nie są one symetryczne. Każda z tych ról wiąże się z odmiennymi prawami i obowiązkami, których przestrzeganie jest warunkiem odpowiedzialności za własne działania – zgodnie z tzw. modelem P–P–P (prawa – przywileje – powinności). Zarówno uczniowie, jak i nauczyciele mają prawo do spokojnego środowiska edukacyjnego. Szkoła powinna zatem stanowić przestrzeń umożliwiającą realizację potrzeb wszystkich podmiotów procesu kształcenia.

W praktyce wychowawczej należy dostosowywać style oddziaływań pedagogicznych do konkretnych sytuacji edukacyjnych oraz do indywidualnych cech osobowościowych uczniów. Skuteczne jest łączenie emocjonalnego podejścia wobec dziecka z odpowiednio wysokimi wymaganiami. Zgodnie z koncepcją Macoby i Martina (1983) efektywny proces wychowawczy powinien wykorzystywać elementy stylu autorytatywnego, autorytarnego, demokratycznego oraz przyzwalającego – w zależności od kontekstu sytuacyjnego.

Ważnym aspektem wychowania jest także organizacja czasu wolnego dzieci i młodzieży. Należy zwracać uwagę na tzw. „czas pusty”, w którym uczniowie nie podejmują żadnej aktywności, nie rozwijają zainteresowań i nie uczestniczą w życiu społecznym, co sprzyja nudzie i postawom biernym.

Znaczące nierówności w statusie zawodowym przedstawicieli różnych profesji wpływają również na postrzeganie zawodu nauczyciela. W społeczeństwie czeskim sędziowie orzekający w sprawach karnych otrzymują wynagrodzenie kilkukrotnie wyższe niż nauczyciele, mimo że praca pedagogiczna – przy odpowiednim wsparciu finansowym – mogłaby skutecznie zapobiegać zachowaniom patologicznym i przestępczym.

Badania opinii publicznej wskazują jednak, że zawód nauczyciela nadal cieszy się w Czechach wysokim prestiżem społecznym. Problemem pozostaje natomiast przygotowanie pedagogiczno-psychologiczne i merytoryczne nauczycieli, które od lat budzi kontrowersje z uwagi na nieproporcjonalny podział pomiędzy kształceniem ogólnym, teoretycznym i praktycznym.

Trudności dotyczą także procesu rekrutacji do zawodu nauczyciela. Dyskusyjne pozostają formy selekcji kandydatów – nie jest bowiem jednoznacznie określone, czy preferowane powinny być testy wiedzy, indywidualne rozmowy kwalifikacyjne, czy też zadania sytuacyjne o charakterze symulacyjnym. Należy również rozważyć potrzebę badania motywacji kandydatów oraz ich predyspozycji osobowościowych do pracy pedagogicznej.

Nauczyciele powinni mieć zapewnioną przestrzeń do twórczego działania i być obdarzani zaufaniem nie tylko przez dyrekcję szkoły, lecz także przez rodziców i społeczeństwo. Budowanie zaufania stanowi warunek ich efektywności zawodowej i zaangażowania w proces dydaktyczno-wychowawczy.

W ramach systematycznego kształcenia i doskonalenia zawodowego nauczycieli istotne jest wprowadzenie komponentu filozoficzno-pedagogicznego, który pozwoli im na refleksyjne podejście do praktyki edukacyjnej. Każdy nauczyciel powinien mieć możliwość realizowania zadań dydaktycznych w sposób kreatywny, dostosowany do specyfiki nauczanego przedmiotu, charakteru szkoły i indywidualnych cech uczniów. Odejście od nadmiernej biurokratyzacji i szczegółowych instrukcji metodycznych umożliwi większą autonomię zawodową.

Nadal widoczny jest jednak deficyt systemowego wsparcia rozwoju zawodowego nauczycieli. Profesjonalne przygotowanie doradców wychowawczych i psychologów szkolnych powinno obejmować nie tylko pomoc uczniom, lecz także wsparcie nauczycieli i rodziców w rozwiązywaniu trudnych

sytuacji pedagogicznych oraz w pracy z uczniami przejawiającymi zachowania problemowe.

PROBLEM UKIERUNKOWANIA EDUKACJI

Współczesne programy kształcenia w Republice Czeskiej ujawniają wyraźne napięcie pomiędzy wychowaniem patriotycznym a wychowaniem europejskim. W tym kontekście istotne jest pytanie o właściwe proporcje między kształtowaniem postaw narodowych a przygotowaniem do obywatelstwa światowego. Oba wymiary edukacji – patriotyczny i kosmopolityczny – powinny pozostawać w relacji komplementarnej, a nie konkurencyjnej.

Równie ważny jest stosunek między wychowaniem indywidualności a procesem uspołecznienia jednostki. Wychowanie nie może koncentrować się wyłącznie na wzmacnianiu samodzielności i indywidualizmu, lecz musi również uwzględniać kształtowanie postaw społecznych, odpowiedzialności i solidarności. W tym kontekście pojawia się problem równowagi między adaptacją jednostki do warunków społecznych a jej autonomią w podejmowaniu decyzji życiowych i zawodowych.

Ważnym zadaniem edukacji jest rozwijanie szacunku wobec autorytetów rozumianych nie jako źródła przymusu, lecz jako wzorce etyczne i intelektualne. Proces wychowania powinien sprzyjać samodzielnemu kształtowaniu systemu wartości ucznia, a jednocześnie umożliwiać jego konstruktywne funkcjonowanie w strukturach społecznych.

Włączanie nowoczesnych dziedzin wiedzy do treści kształcenia ogólnego jest koniecznym warunkiem dostosowania edukacji do współczesnych wyzwań cywilizacyjnych. W programach szkolnych należy uwzględniać zagadnienia z zakresu informatyki, ekologii, psychologii, socjologii, podstaw prawa, filozofii oraz edukacji ekonomicznej. Kluczowe znaczenie ma także zachowanie równowagi pomiędzy kształceniem klasycznym a nowoczesnym – tak, aby uczniowie rozwijali zarówno kompetencje intelektualne, jak i praktyczne.

POTRZEBA ROZWOJU SZKOLNICTWA ZAWODOWEGO

Jednym z istotnych problemów czeskiego systemu edukacji jest niedostateczny rozwój szkolnictwa zawodowego. Po tzw. aksamitnej rewolucji w 1989 roku sieć szkół zawodowych została znacznie zredukowana, co w kolejnych dekadach doprowadziło do deficytu specjalistów w zawodach rzemieślniczych i technicznych. Współczesny rynek pracy coraz wyraźniej ujawnia brak wykwalifikowanych pracowników w sektorach przemysłowych, usługowych i technicznych, co wymaga ponownego przemyślenia roli szkolnictwa zawodowego w strukturze systemu edukacyjnego.

Konieczne jest również ponowne zdefiniowanie klasycznego podziału przedmiotów nauczania. Z jednej strony należy rozważyć powrót do tradycyjnego

układu dyscyplin szkolnych, z drugiej – rozwijać koncepcję kształcenia zintegrowanego, łączącego elementy nauk przyrodniczych i społecznych. Integracja treści nauczania może przeciwdziałać nadmiernemu rozdrobnieniu programów edukacyjnych, szczególnie w szkołach podstawowych i średnich.

Podobne rozwiązania należy zastosować w procesie przygotowania zawodowego nauczycieli, który powinien łączyć wiedzę przedmiotową, pedagogiczną i społeczną w spójny system kształcenia kompetencji zawodowych. Edukacja nauczycieli wymaga interdyscyplinarnego podejścia, uwzględniającego zarówno klasyczne podstawy dydaktyki, jak i nowoczesne technologie, psychologię edukacji oraz refleksję aksjologiczną.

PROBLEM KRYTERIÓW EWALUACJI PROCESU PEDAGOGICZNEGO

Wyniki najnowszych badań wskazują, że osiągnięcia szkolne nie stanowią wiarygodnego wskaźnika sukcesu życiowego uczniów. Tradycyjne formy oceniania oparte na klasyfikacji numerycznej nie oddają w pełni poziomu kompetencji, potencjału ani dojrzałości społecznej uczniów. Z tego względu konieczne staje się określenie ramowych kryteriów oceny dojrzałości szkolnej oraz gotowości życiowej.

Przez długi czas w systemie edukacji przeceniano znaczenie formalnej klasyfikacji. W wielu szkołach podstawowych i średnich wprowadzono ocenę opisową, często jednak bez wcześniejszej analizy jej zalet i ograniczeń. W rezultacie proces oceniania pozostaje niespójny, a jego funkcja diagnostyczna i motywacyjna bywa ograniczona. Niewielką wagę przywiązuje się także do rozwijania u uczniów umiejętności samooceny oraz do kształcenia kompetencji w zakresie oceny pracy innych – elementów kluczowych dla budowania odpowiedzialności za własny rozwój.

W celu podniesienia jakości edukacji konieczne jest opracowanie obiektywnych kryteriów oceny procesu dydaktyczno-wychowawczego oraz systemu ewaluacji instytucji oświatowych. Nadmierna liczba kontroli i ocen zewnętrznych prowadzi do powstawania atmosfery lęku i napięcia wśród uczniów i nauczycieli. Częste kontrole generują stres, a tym samym obniżają efektywność pracy dydaktycznej.

Dotychczas używane kryteria ewaluacji nie są w pełni dostosowane do współczesnych warunków funkcjonowania czeskich szkół. W ramach transformacji systemu edukacji powstały liczne komisje akredytacyjne, jednak ich działalność nie zawsze przekłada się na rzeczywistą poprawę jakości kształcenia. Z tego względu rozważane jest wprowadzenie systemu ewaluacji pracy nauczycieli analogicznego do modelu funkcjonującego w zawodach medycznych.

Pozytywna ocena pracy nauczyciela mogłaby stać się podstawą do awansu zawodowego oraz wzrostu wynagrodzenia. W tym kontekście kluczowe znaczenie ma opracowanie przejrzystych kryteriów oceny, opartych zarówno na wynikach dydaktycznych, jak i na jakości pracy wychowawczej oraz zaangażowaniu w rozwój szkoły.

W ostatnich latach pojawiły się również problemy związane z oceną egzaminów zewnętrznych, w szczególności egzaminu maturalnego. Dyskusje dotyczą

przede wszystkim sposobu formułowania zadań testowych oraz proporcji między egzaminami pisemnymi i ustnymi.

Nowym wyzwaniem dla współczesnej szkoły jest kwestia dopuszczalnego zakresu wykorzystania sztucznej inteligencji przez uczniów i studentów. Problem ten dotyczy nie tylko egzaminów pisemnych, lecz także prac zaliczeniowych, dyplomowych, licencjackich i magisterskich. Wymaga on opracowania jasnych zasad etycznych i organizacyjnych, które pozwolą na utrzymanie rzetelności procesu oceniania.

Trudności interpretacyjne występują również na poziomie szkolnictwa wyższego, gdzie nie zawsze jest jednoznacznie określone, w jakim stopniu student może posilkować się narzędziami cyfrowymi w procesie tworzenia prac dyplomowych. Wprowadzenie takich regulacji jest niezbędne, aby zapewnić równowagę między wykorzystaniem nowoczesnych technologii a zachowaniem integralności akademickiej.

INDYWIDUALIZACJA I PROMOCJA UCZNIÓW

W Ministerstwie Edukacji, Młodzieży i Wychowania Fizycznego rozważane są też zmiany dotyczące zasad promowania uczniów do kolejnych klas. W debacie publicznej pojawia się koncepcja ograniczenia niepromowania uczniów, co miałyby na celu wzmocnienie procesu indywidualizacji nauczania.

Propozycja ta budzi jednak liczne kontrowersje, ponieważ nie uwzględnia aktualnych warunków organizacyjnych w szkołach, w tym przepełnionych klas, niedoboru pedagogów specjalnych, pedagogów społecznych i psychologów szkolnych. Bez zapewnienia odpowiedniego zaplecza kadrowego i infrastrukturalnego indywidualizacja nauczania może pozostać jedynie postulatem.

PROBLEM FINANSOWANIA I ZARZĄDZANIA SZKOŁAMI

Stopniowe uzyskiwanie przez szkoły autonomii prawnej wymaga jasnego określenia, jakie konsekwencje pociąga to za sobą dla nowej koncepcji zarządzania systemem oświatowym. Wciąż nie została jednoznacznie zdefiniowana rola poszczególnych placówek edukacyjnych, organów prowadzących oraz rad szkolnych w ramach zdecentralizowanego modelu zarządzania.

Udział władz samorządowych, gmin i środowiska lokalnego w funkcjonowaniu rad szkolnych oraz komisji doradczych jest wciąż niewystarczający. Wynika to przede wszystkim z ograniczonej wiedzy obywateli o zakresie ich kompetencji oraz o oczekiwaniach wobec członków tych organów. Często także dyrekcje szkół nie dysponują wystarczającymi umiejętnościami komunikacyjnymi i negocjacyjnymi, które umożliwiałyby konstruktywną współpracę z tymi podmiotami.

Współczesne zarządzanie oświatą wymaga więc nie tylko zmian organizacyjnych, ale również rozwoju kompetencji przywódczych kadry kierowniczej szkół. Dyrektorzy powinni być przygotowani do pełnienia funkcji liderów

społecznych oraz menedżerów edukacyjnych, odpowiedzialnych za rozwój instytucji w wymiarze dydaktycznym, wychowawczym i finansowym.

Jednym z istotnych zagadnień pozostaje kwestia finansowania szkół alternatywnych. Oczekuje się zwiększenia nakładów finansowych przeznaczonych na ich działalność, zwłaszcza w kontekście zróżnicowanych potrzeb środowisk lokalnych. Kluczowym problemem pozostaje także finansowanie pracowników niepedagogicznych w szkołach podstawowych i średnich, zwłaszcza w tych gminach, które samodzielnie ponoszą odpowiedzialność za wypłaty wynagrodzeń oraz koszty operacyjne placówek.

Dotychczasowy system finansowania oświaty, oparty na zasadzie tzw. „pieniędzy idących za uczniem”, okazuje się niewystarczający i anachroniczny. Model ten nie uwzględnia bowiem zróżnicowania szkół pod względem wielkości, profilu przedmiotowego, warunków regionalnych ani specyfiki środowisk społecznych, w których funkcjonują.

Reforma systemu finansowania powinna uwzględniać czynniki jakościowe, takie jak stopień złożoności oferty edukacyjnej, liczba uczniów o specjalnych potrzebach edukacyjnych czy też poziom infrastruktury dydaktycznej. Konieczne jest również opracowanie bardziej elastycznych mechanizmów alokacji środków, pozwalających szkołom na samodzielne planowanie wydatków zgodnie z lokalnymi potrzebami.

Efektywność finansowania edukacji jest nierozdzielnie związana z profesjonalizacją zarządzania szkołą. Współczesny dyrektor powinien dysponować kompetencjami z zakresu ekonomii, prawa oświatowego i zarządzania zasobami ludzkimi. W związku z tym proces kształcenia i doskonalenia kadry kierowniczej w oświacie wymaga systemowego wsparcia, zarówno na poziomie ministerialnym, jak i samorządowym.

ZARZĄDZANIE KLASĄ I WSPÓŁPRACA W ŚRODOWISKU SZKOLNYM

Wśród nowych wyzwań zarządczych istotne miejsce zajmuje problem kierowania procesem dydaktycznym i wychowawczym w skali mikro – na poziomie klasy szkolnej. Nauczyciele powinni być przygotowani do pełnienia roli liderów edukacyjnych w swoim środowisku, potrafiących planować, organizować i ewaluować proces nauczania z wykorzystaniem nowoczesnych metod oraz narzędzi dydaktycznych.

Współpraca nauczycieli z dyrektorami szkół powinna opierać się na partnerskich relacjach i wspólnym planowaniu działań rozwojowych. Efektywne zarządzanie klasą i szkołą wymaga także integracji różnych form kształcenia zawodowego, w tym mentoringu, superwizji pedagogicznej oraz szkoleń z zakresu komunikacji interpersonalnej i rozwiązywania konfliktów.

Ostatecznym celem zmian w zarządzaniu oświatą jest stworzenie systemu elastycznego, opartego na zaufaniu, odpowiedzialności i współpracy, w którym szkoła funkcjonuje jako wspólnota ucząca się – organizacja zdolna do samorefleksji, adaptacji i długofalowego rozwoju.

WIELOKULTUROWOŚĆ I INTEGRACJA W EDUKACJI

Problem wielokulturowości w edukacji nabiera w Republice Czeskiej coraz większego znaczenia ze względu na wzrost migracji i napływ osób pochodzących z odmiennych kręgów kulturowych. Zjawisko to wymaga nowego spojrzenia na proces wychowania, opartego na zrozumieniu, otwartości i tolerancji wobec ludzi reprezentujących różne kultury, tradycje i systemy wartości.

W czeskim kontekście społecznym kwestia „inności” ma charakter szczególnie wrażliwy. Historyczne i kulturowe uwarunkowania powodują, że integracja osób pochodzących z innych krajów bywa przedmiotem licznych debat i kontrowersji. Dyskusje dotyczące edukacji międzykulturowej i integracyjnej ujawniają zarówno grono zwolenników, jak i zdecydowanych przeciwników tej idei.

W ramach edukacji integracyjnej do szkół trafiają również uczniowie ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Skuteczne nauczanie w takich warunkach wymaga jednak spełnienia szeregu warunków instytucjonalnych, w tym zapewnienia odpowiedniej infrastruktury oraz zatrudnienia wykwalifikowanych nauczycieli, pedagogów specjalnych i asystentów nauczycieli. Bez profesjonalnego przygotowania kadry pedagogicznej oraz adekwatnego wsparcia organizacyjnego integracja uczniów zróżnicowanych pod względem kulturowym i rozwojowym może prowadzić do obniżenia jakości procesu dydaktycznego.

Krytycy edukacji integracyjnej wskazują, że nadmierne zróżnicowanie grup uczniowskich może utrudniać realizację programów nauczania, a w konsekwencji wpływać negatywnie na wyniki kształcenia. Zwolennicy tego podejścia argumentują jednak, że integracja – przy odpowiednim wsparciu – sprzyja rozwojowi kompetencji społecznych, empatii i tolerancji. Wymaga to jednak kompleksowego przygotowania kadry pedagogicznej oraz systemowego wsparcia ze strony państwa.

CYFRYZACJA I MODERNIZACJA WSPÓŁCZESNEGO SZKOLNICTWA

Cyfryzacja stanowi jeden z najważniejszych kierunków rozwoju współczesnego szkolnictwa w Republice Czeskiej. Proces ten obejmuje zarówno modernizację technologiczną instytucji edukacyjnych, jak i upowszechnienie kompetencji cyfrowych wśród uczniów oraz nauczycieli.

Jednym z pierwszych etapów cyfryzacji systemu oświaty było wprowadzenie elektronicznych systemów rekrutacyjnych. Pomimo początkowych trudności organizacyjnych, rozwiązanie to przyczyniło się do usprawnienia procesu naboru i ograniczenia stresu związanego z procedurami administracyjnymi.

Rozwój technologii informacyjno-komunikacyjnych (ICT) wpływa na zmianę modelu nauczania, kładąc nacisk na samodzielność ucznia, umiejętność wyszukiwania i krytycznej analizy informacji oraz efektywne korzystanie z zasobów cyfrowych. Współczesna edukacja wymaga zatem równoczesnego rozwijania kompetencji technologicznych i społecznych – zwłaszcza umiejętności pracy ze społeczną, komunikacji online i etycznego korzystania z mediów cyfrowych.

W kontekście cyfryzacji szczególnego znaczenia nabiera również kwestia bezpieczeństwa w środowisku szkolnym oraz przygotowania kadry pedagogicznej do reagowania w sytuacjach kryzysowych. W ostatnich latach w czeskich szkołach obserwuje się wzrost liczby incydentów o charakterze kryzysowym, obejmujących zarówno przypadki przemocy, jak i problemy związane ze zdrowiem psychicznym uczniów.

Najczęstsze sytuacje kryzysowe w placówkach oświatowych obejmują agresywne zachowania uczniów, groźby ataków bombowych, a w skrajnych przypadkach – akty przemocy z użyciem broni. Coraz częściej występują również kryzysy natury psychicznej, takie jak stany lękowe, depresje i zaburzenia zachowania, często powiązane z przemocą domową lub presją rówieśniczą.

Ministerstwo Edukacji, Młodzieży i Wychowania Fizycznego zaleca w takich przypadkach wzmacnianie szkolnych zespołów doradczych, rozwój współpracy z policją, powoływanie zespołów interwencyjnych oraz monitorowanie przypadków przemocy i mobbingu. Kluczową rolę odgrywa także wsparcie zdrowia psychicznego uczniów poprzez zwiększenie liczby godzin wychowawczych, zajęć rozwijających kompetencje społeczne i emocjonalne oraz systematyczną współpracę z psychologami szkolnymi.

W kontekście bezpieczeństwa fizycznego i psychicznego uczniów niezbędna jest także współpraca nauczycieli z organizacjami pozarządowymi, opracowanie planów bezpieczeństwa oraz procedur reagowania w sytuacjach zagrożenia. Coraz częściej w szkołach stosuje się techniczne środki ochrony – monitoring, systemy kontroli dostępu oraz tzw. „przyciski bezpieczeństwa” (panic buttons) umożliwiające natychmiastowe wezwanie pomocy w sytuacjach kryzysowych.

Wszystkie te działania stanowią integralną część procesu modernizacji czeskiego szkolnictwa, którego celem jest stworzenie środowiska edukacyjnego bezpiecznego, otwartego i nowoczesnego – odpowiadającego na wyzwania społeczeństwa informacyjnego i realia XXI wieku.

PODSUMOWANIE PROBLEMÓW DOTYCZĄCYCH REFORMY CZESKICH SZKÓŁ

Analiza przedstawionych zagadnień wskazuje, że lista kluczowych problemów czeskiego szkolnictwa nie jest zamknięta, a sama liczba wyzwań ujawnia złożoność sytuacji edukacyjnej w Republice Czeskiej. Wiele z tych problemów pozostaje wzajemnie powiązanych i wymaga skoordynowanego podejścia systemowego.

Podstawowe pytanie, jakie należy postawić, brzmi: czy czeskie szkolnictwo jest obecnie rzeczywiście gotowe na głębokie reformy strukturalne i programowe? Czy przeprowadzono wystarczająco dogłębną analizę istniejących niedoskonałości, pozwalającą na stworzenie nowej filozofii wychowania i kształcenia, uwzględniającej zarówno tradycję narodową, jak i tendencje globalne?

Reformy edukacyjne powinny być oparte na rzetelnej diagnozie, obejmującej analizę danych empirycznych, ewaluację dotychczasowych rozwiązań oraz

prognozę długofalowych skutków proponowanych zmian. Brak systemowego podejścia do planowania reform prowadził w przeszłości do wielu niepowodzeń i niespójnych decyzji o charakterze doraźnym.

Kolejnym problemem jest brak wypracowanej metodologii reform edukacyjnych – systemu przygotowywania materiałów koncepcyjnych, prowadzenia konsultacji środowiskowych oraz testowania nowych rozwiązań w ograniczonej skali pilotażowej. Bez tego ryzyko niepowodzenia reform pozostaje wysokie.

W obecnych warunkach nie jest również pewne, czy możliwe jest opracowanie długoterminowej prognozy rozwoju społeczeństwa czeskiego – na przykład na perspektywę dwudziestoletnią – która mogłaby stanowić punkt odniesienia dla planowania transformacji systemu oświaty. Brak takiej prognozy utrudnia formułowanie spójnych celów strategicznych edukacji narodowej.

Mimo tych wątpliwości należy podkreślić, że współczesne czeskie szkolnictwo stoi przed koniecznością systematycznego i długofalowego rozwiązywania zidentyfikowanych problemów. Fundamentem tego procesu powinno być inwestowanie w potencjał ludzki – zarówno w rozwój wysoko wykwalifikowanej kadry nauczycielskiej, jak i w profesjonalne przygotowanie personelu pomocniczego oraz wsparcie uczniów.

Przyszłość społeczeństwa czeskiego w dużej mierze zależy od jakości przygotowania młodego pokolenia do życia w złożonym, dynamicznie zmieniającym się świecie. Edukacja powinna być rozumiana jako strategiczny zasób państwa, determinujący jego rozwój społeczny, gospodarczy i kulturowy.

Należy jednak pamiętać, że szkoła, mimo swej istotnej roli, nie jest w stanie zastąpić rodziny ani szerzej rozumianego społeczeństwa w procesie wychowania. Dlatego też odpowiedzialność za przyszłość edukacji i wychowania musi być postrzegana jako wspólne zadanie wszystkich uczestników życia społecznego – uczniów, nauczycieli, rodziców, instytucji oświatowych, środowisk akademickich i organizacji publicznych.

W tym kontekście konieczne jest budowanie długofalowej, zintegrowanej strategii rozwoju oświaty w Republice Czeskiej, opartej na współpracy międzysektorowej, odpowiedzialnym zarządzaniu i konsekwentnym wdrażaniu rozwiązań opartych na wiedzy naukowej i doświadczeniu praktycznym.

BIBLIOGRAFIA

Gardner H. (1999), *Dimenze myšlení: teorie rozmanitých inteligenci*, Praha: Portál.

Maccoby E.E., Martin J.A. (1983), *Socialization in the Context of the Family: Parent – Child Interaction*, w: P.H. Mussen, E.M. Hetherington (red.), *Handbook of Child Psychology: Vol. 4. Socialization, Personality, and Social Development*, New York: Wiley.

Příhoda V. (1967), *Ontogenese lidské psychiky*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství.

Šípek V. (2025), *Principy sociální politiky*, Praha: Grada Publishing.

Vališová A., Kovaříková M. (2012), *Obecná didaktika a její pedagogické souvislosti v úkolech a cvičeních*. Praha: Grada Publishing.

Zákon o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání – zákon č. 561/2004 Sb. (2025), Praha: Ministerstvo školství a tělovýchovy České republiky.

Key issues in upbringing and education in the Czech Republic

Summary

Aim: The main aim is to identify and characterize the key issues of the contemporary Czech education system in order to define the essential areas for future educational transformation, considering the social, economic, philosophical, sociological, psychological, and pedagogical perspectives.

Methods: The method involved a theoretical and diagnostic analysis of the most critical problem areas in the Czech schooling system. This included discussing changes in the educational content (information explosion, digitalization), analyzing the principles of democratization, differentiation, and integration in education, the social status and professional preparation of teachers, problems with school financing and management, and ethical challenges related to artificial intelligence.

Results: Complex, interconnected problems were identified: insufficient appreciation of education and the work of specialists, an anachronistic financing system inadequate for school diversity, problems in teachers' preparation (a disproportionate division between theory and practice) and a lack of systemic support for their professional development, an inadequate development of vocational education leading to a deficit of specialists, a lack of objective and consistent criteria for the evaluation of the pedagogical process and educational outcomes, challenges of multicultural integration and students with special educational needs (a lack of staff and infrastructure), a lack of clear ethical rules regarding the use of artificial intelligence in assessing the work of students and university students.

Conclusions: The reform of the Czech education system requires systematic, long-term strategies. A reliable diagnosis, interdisciplinary cooperation, and the creation of a new philosophy of education are essential. It is necessary to invest in human potential (teachers, support staff) and view education as a strategic resource for the social and cultural development of the country. Responsibility for its future must be a shared task of society.

Keywords: Czech education, educational reform, pedagogical policy, democratization of education, teacher's status, digital transformation, multicultural integration.